

Scenario-analyse (werkdocument)

Toekomstverkenning Diversiteit

Trendbureau Overijssel, 2011

Inhoudsopgave

1. What if? Vier scenario's voor de toekomst van de multi-etnische samenleving in Nederland

Research voor Beleid, 2009

Beschikbaar online:

<http://www.research.nl/files/rvb/reportcenter/rapporten/B3660/B3660whatifvierscenariosvoordetoekomstdef.pdf>

2. Justitie over morgen. Scenario's en strategieën voor 2015

Ministerie van justitie, 2007

Beschikbaar online:

http://www.deruijter.net/wp-content/uploads/Justitie-over-morgen-Boek_tcm34-34700.pdf

3. Scenariostudie ontwikkeling multi-etnische samenleving tot 2040, met bijzondere aandacht voor de MOE-landers

Nidi, 2010

Beschikbaar online:

<http://www.nidi.knaw.nl/content/nidi/output/2010/nidi-2010-sms-scenariostudie.pdf>

4. Vier vergezichten op Nederland

CPB, 2004

Beschikbaar online:

http://www.nl2040.nl/downloads/studie2004_nl/6.%20Vier%20vergezichten%20op%20Nederland.%20Productie,%20arbeid%20en%20sectorstructuur%20in%20vier%20scenario's%20tot%202040.pdf

5. Toekomstverkenning Demografie in Overijssel

Trendbureau Overijssel, 2008

Deze publicatie is online beschikbaar op:

<http://www.trendbureauoverijssel.nl/trendverkenningen/demografie.html>

1. What if? Vier scenario's voor de toekomst van de multi-etnische samenleving in Nederland (2009)

In opdracht van het Ministerie van VROM heeft Research voor Beleid in 2009 scenario's geschreven over mondiale migratiestromen en hun invloed op de Nederlandse samenleving. In onderstaande tabellen zijn de scenario's samengevat. Voor de Overijsselse scenario's zijn vooral de geformuleerde gevolgen van de migratie en de uitdagingen voor de multi-etnische samenleving interessant.

Wat opvalt is dat men in het derde scenario is uitgegaan van een brain-drain uit Nederland en het vraagstuk in dat scenario is niet hoe gaan we om met immigranten, maar hoe worden we een aantrekkelijke vestigingsplaats voor immigranten?

SCENARIO I - Rusland: herstel van hegemonie
PREMISSE

Rusland werkt aan een re-actualisatie van haar hegemoniale ambities. Als gevolg hiervan nemen de migratiestromen vanuit Midden- en Oost-Europa sterk toe.

AANLEIDING

Rusland is uit op het herstel van haar positie in de wereldorde en maakt hiervoor strategisch gebruik van grondstoffen op haar grondgebied en internationale allianties met Aziatische landen. Tegelijkertijd werkt Rusland aan ontwikkeling en uitbreiding van de eigen economie.

De invloed van Rusland op omliggende landen neemt sterk toe, met name in Wit-Rusland, de Oekraïne en de Kaukasus.

ONTWIKKELING

- De politieke tandem Poetin-Medvedev (of opvolgers) beheerst niet alleen de winning van aardolie en aardgas, maar ook de toevoer naar Europa.
- Rusland sluit internationale (handels)verdragen met Aziatische landen: de macht op het wereldtoneel verschuift in toenemende mate naar het Oosten.
- De invloedssfeer van Rusland breidt sterk uit over de Kaukasus en landen als Wit-Rusland en de Oekraïne.
- Europa is afhankelijk van de Russische energievoorraden zal de ontwikkelingen moeten accepteren.
- De internationale machtspositie van Rusland is sterk toegenomen en Rusland oefent politieke invloed en druk uit op voormalige Sovjetstaten.
- Inwoners van landen aan de oostkant van de EU voelen zich, gevoed door nog altijd aanwezige argwaan, bedreigd door de Russische ambities.
- Voornamelijk als gevolg van demografische ontwikkelingen, bestaat er in West-Europa een zeer grote behoefte aan arbeidskrachten (bijv. in de zorg)

GEVOLGEN MIGRATIE

- Grote aantallen inwoners uit Oost-Europa, Wit-Rusland en de Oekraïne voelen zich bedreigd door de uitbreidende invloedssfeer van Rusland en besluiten te migreren richting West-Europa (push factor)
- Tegelijk werven West-Europese landen, in concurrentie met elkaar, actief arbeidskrachten uit de MOE-landen om de tekorten op de arbeidsmarkt op te vangen (pull factor)

UITDAGINGEN MULTI-ETNISCHE SAMENLEVING

Een toestroom van MOE-landers en andere Oost-Europese migranten resulteert in de volgende uitdagingen:

- Het bieden van adequate huisvesting voor de arbeidsmigranten is een eerste belangrijke uitdaging.
- Het goed inbedden van deze groepen in de samenleving is lastig door de lage organisatiegraad van deze bevolkingsgroepen.
- Veiligheid: een deel van de immigranten heeft een sterk op het eigenbelang gerichte mentaliteit; corruptie is een regulier onderdeel van de thuiscultuur.
- Immigranten uit Oost-Europa hebben een vrij sterk racistische houding ten opzichte van niet-westerse allochtonen. Dit kan de situatie in Nederlandse wijken verharderen.

SCENARIO II: Het Midden-Oosten: conflicten
PREMISSE
In de golfregio komen streng Islamitische regeringen aan de macht. Tegelijkertijd is er een verregaande instabiliteit in Irak. Er ontstaat een langdurig aanhoudende gewapende strijd.
AANLEIDING
In Saudi-Arabië wordt de macht overgenomen door streng Soennitisch Islamitische, zeer extreme groeperingen. Tegelijkertijd is er na het vertrek van Amerika grote onrust in Irak. Soennitische en Sjiitische moslims hebben daar grote, aanhoudende conflicten. Sjiieten worden gesteund door Iran, er ontstaat een gewapende strijd.
ONTWIKKELING
<ul style="list-style-type: none"> • De spanningen tussen godsdienstige stromingen (sjiieten en soennieten) nemen in verschillende staten – Egypte, Saoudi-Arabië en Irak – sterk toe. De spanningen tussen Saoudi-Arabië en Iran lopen op. • De terugtrekking van Amerika uit Irak resulteert daar in een instabiele, onveilige situatie. • In Saoudi-Arabië vindt een regimewisseling plaats, waarbij streng soennitische moslims aan de macht komen. • Een gewapende strijd met Iran is onvermijdelijk. • De olietoevoer aan de rest van de wereld loopt spaak. De olieprijs stijgen naar astronomische hoogten. • China en Amerika (de grootste afnemers) komen in conflict over de rechten op de beschikbare olie. • Israël strijdt samen met Iran tegen de Islamitische Republiek in voormalig Saudi-Arabië. • Andere landen in het Midden-Oosten kiezen min of meer gedwongen partij in het conflict, als gevolg van de religieuze aard van het conflict. Soennitische landen steunen de Islamitische Republiek. • De regio staat volledig in vlam; een langdurige, bloedige strijd.
GEVOLGEN MIGRATIE
<p>Grote groepen vluchtelingen uit Irak, Egypte en later ook de rest van de regio.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Overwegend moslim (soenniet/sjiiet) • Aanzienlijk lager opgeleid dan de huidige migrantengroepen uit die regio. • Migrantengroepen hebben bestaand netwerk in Europa; trekken naar de regio's waar deze bekenden wonen. • Onder de migranten zijn grote aantallen oorlogsslachtoffers; lichamelijk of psychisch beschadigd
UITDAGINGEN MULTI-ETNISCHE SAMENLEVING
<p>Dit scenario resulteert in de volgende uitdagingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Beeldvorming ten aanzien van bestaande groepen nieuwe Nederlanders: het conflict en de religieuze aard ervan kunnen leiden tot etnische polarisatie van bestaande minderheidsgroepen. • Wanneer er tegelijkertijd een groep nieuwe moslimimmigranten wordt toegelaten, kan dit de situatie verder verharderen. • Het snel geleiden naar werk en een goede spreiding van de immigranten over verschillende woongebieden (wijken, regio's) is daarom van belang. • Op de arbeidsmarkt kan concurrentie ontstaan tussen deze groepen en andere groepen die concurreren voor dezelfde, relatief laaggeschoolde arbeid. O.a. concurrentie met MOE-landers.

SCENARIO III: <i>Het Midden-Oosten: stabilisatie</i>
PREMISSE
In de hele regio ontwikkelt zich een veilige en stabiele situatie, waarin er verdragen gesloten worden en conflicten afnemen.
AANLEIDING
<ul style="list-style-type: none"> • Irak ontwikkelt zich na het vertrek van de Amerikanen tot een veilig en stabiel land.
ONTWIKKELING
<ul style="list-style-type: none"> • Irak slaagt erin olieopbrengsten goed te investeren in de eigen ontwikkeling, en wordt in de ontwikkeling gesteund door de Verenigde Staten en Europa. • Iran en Irak doen in bescheiden mate zaken met elkaar. • De GCC-staten sluiten een veiligheids- en handelsverdrag met elkaar (vergelijkbaar met het Helsinki-akkoord). • Olie toevoer aan de rest van de wereld blijft stabiel, mede door sterk gestegen vraag vanuit Azië. • Landen in het Midden-Oosten werken samen aan verbetering van het onderwijs en diversificatie van de economie. • Onderlinge handel neemt toe, periode van economische voorspoed. • Onder invloed van opkomende economieën in Rusland en Azië ontstaat een wereldwijde concurrentie om schaarse arbeidskrachten.
GEVOLGEN MIGRATIE
<ul style="list-style-type: none"> • Weinig uitgaande migratie uit het Midden-Oosten. Er is voldoende werk in de regio. • Er is in Nederland sprake van grootschalige emigratie. Het Midden-Oosten trekt met name relatief de hoger opgeleide (tweede/derde generatie) allochtonen aan. • Ook vanuit Azië wordt er getrokken aan gekwalificeerde arbeidskrachten: de emigratie richting het Oosten neemt sterk toe.
UITDAGINGEN MULTI-ETNISCHE SAMENLEVING
<p>Dit scenario resulteert in de volgende uitdagingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De rust en de positieve berichtgeving uit het Midden-Oosten zorgt voor een kanteling in de beeldvorming ten aanzien van nieuwe Nederlanders. • Er ontstaat een grote concurrentiestrijd om arbeidskrachten, waarbij Nederland moeite heeft om goed gekwalificeerde arbeidskrachten te behouden of te werven voor de eigen arbeidsmarkt. • Een 'brain drain' heeft nadelige effecten voor het ondernemersklimaat, voor de culturele levendigheid van Nederland. • De economie stagneert, collectieve voorzieningen zijn moeilijker te dragen.

SCENARIO IV: Migratie vanuit Afrika
PREMISSE
Massale groepen Sub-sahara Afrikanen trekken als gevolg van verbeterde economische omstandigheden, gecombineerd met verslechterende landbouwgronden naar Europa.
AANLEIDING
Langdurige droogte, oprukkende woestijnen en oorlogen om schaarse vruchtbare grond brengen maken zelfvoorzienend leven onmogelijk.
ONTWIKKELING
<ul style="list-style-type: none"> • Afrikanen trekken in grote getalen naar de grote steden. • Als gevolg van investeringen uit Azië, onder meer door China, is er sprake van een lichte welvaartsstijging onder de bevolking. • De licht verbeterde inkomenspositie zorgt ervoor dat er grote groepen Afrikanen zijn waarvoor emigratie een realistische optie wordt • Europa is voor deze groepen een aantrekkelijke bestemming. • Klimaatoverleg tussen de rijke landen heeft geleid tot een internationaal verdrag, welke internationale bescherming garandeert aan mensen die vanwege degradatie van de natuurlijke omgeving en klimaatverandering op de vlucht zijn. • Grote groepen Afrikanen maken gebruik van deze status om een nieuw bestaan in Europa op te bouwen.
GEVOLGEN MIGRATIE
<ul style="list-style-type: none"> • Grote aantallen zeer laag opgeleide Sub-sahara Afrikanen migreren naar, in eerste instantie, Noord-Afrika. • De Noord-Afrikaanse landen kunnen deze toevoer niet aan. Spanje, Italië en Frankrijk voelen zich gedwongen de partners in de Mediterrane Unie te steunen. Met daarnaast ook financiële hulp van de VS en China en de gebondenheid aan internationale verdragen kan de EU niet anders dan de vluchtelingen opnemen. • Specifieke kenmerken van deze Afrikaanse migranten: <ul style="list-style-type: none"> • Laag opleidingsniveau. • Geen papieren. • Zeer hoge HIV/Aids besmettingsgraad.
UITDAGINGEN MULTI-ETNISCHE SAMENLEVING
<ul style="list-style-type: none"> • De Nederlandse arbeidsmarkt is niet goed toegerust zulke grote stromen zeer laag opgeleide Afrikanen te incorporeren in de arbeidsmarkt. • De gezondheidssituatie van een deel van de immigranten is zeer slecht: de immigranten leggen een relatief groot beslag op de schaarse capaciteit van de Nederlandse gezondheidszorg. • Er ontstaat economische competitie tussen onderklassen (autochtonen en al aanwezige allochtonen), wat tot grote spanningen en conflicten leidt. • In de grote steden ontstaan getto's, bewoond door Afrikanen met zeer weinig toekomstperspectief.

2. Justitie over morgen. Scenario's en strategieën voor 2015 (2007)

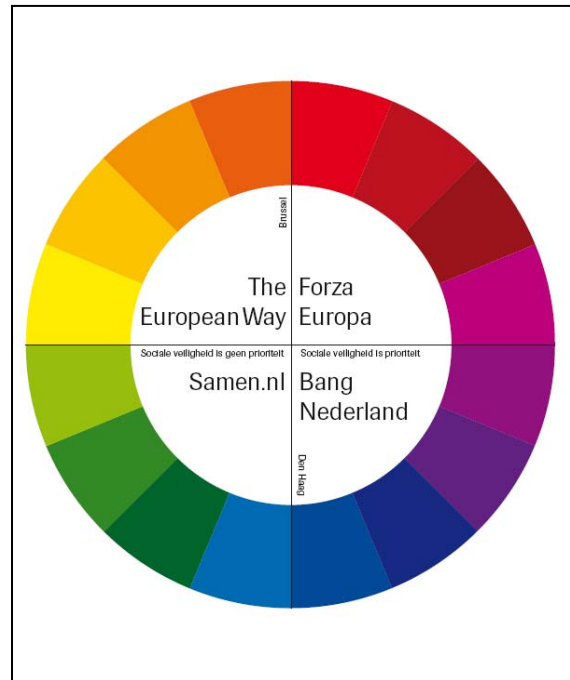
In de periode 2005-2007 heeft het Ministerie van Justitie gewerkt aan scenario's over sociale veiligheid en internationalisering in Nederland tot 2015.

Een korte samenvatting van de scenario's:

Forza Europa

In 2015 staat Europa in het teken van het streven naar sociale veiligheid. Angst voor terrorisme dwingt tot een Europese aanpak. De wens om tegenwicht te bieden aan de snelle opkomst van Azië, stimuleert de europeanisering. De verharding van de samenleving komt tot uiting in de ontwikkeling van claimcultuur en juridisering. Ook ontwikkelt zich een repressief klimaat en wint de gedachte terrein dat veiligheid boven privacy gaat. Er is een tendens naar een meer instrumentele benadering van het strafrecht. Binnen Europa bestaat een

angst voor een grote toestroom van vluchtelingen uit Afrika.

Wat betreft de diversiteit in Nederland:

- er is verharding opgetreden, vooral tussen moslims en niet-moslims
- veiligheid is belangrijker dan sociale zekerheid en gezondheid
- NL zit in economisch gezien in de Europese middenmoot, de inkomensverschillen zijn flink gestegen
- Wie rijk is 'koopt' veilige omgeving (denk aan gated communities), de armen wonen in een minder veilige omgeving
- Er is geen sociale cohesie tussen groepen. Criminaliteit is harder geworden, bendes opereren op internationaal niveau
- Hoewel burgers angstig zijn en bang voor andere 'groepen', zijn veeleisen en uiterst mondig tegenover de Nederlandse en Europese overheid.
- De overheid moet veiligheid garanderen en de burger accepteert het verdwijnen van privacy

The European Way

In 2015 bestaat er onder de bevolking brede steun voor de EU. De bevolking wil onder andere een sterke EU om tegenwicht te bieden aan de opkomst van Azië. Daarbij spelen normatieve overwegingen, een afkeer van slechte arbeidsomstandigheden, nadrukkelijk een rol. Ook speelt dat de gunstige economische ontwikkeling mede op het conto van de EU wordt geschreven. Dankzij de gunstige economische situatie, bestaan er weinig spanningen in de samenleving. Segregatie en onveiligheidsgevoelens zijn substantieel gedaald. De vraag naar sociale veiligheid is niet hoog; mensen hechten veel waarde aan verdediging van de waarden van de rechtsstaat. Er bestaat steun voor een selectief maar niet bijzonder restrictief vreemdelingenbeleid.

Wat betreft de diversiteit in Nederland:

- er is werkgelegenheids groei, dalende werkloosheid en meer consumentenvertrouwen
- een bedrijf dat gedrag vertoont dat tot publieke verontwaardiging leidt kan rekenen op boycotacties
- de kwetsbare groepen profiteren van de groeiende werkgelegenheid
- derde generatie allochtonen hebben een gunstige arbeidsmarktpositie en hebben minder reden zich af te zetten tegen de dominante cultuur
- radicalisering neemt af
- kansarmoede is gedeconcentreerd in steden en wijken zijn een stuk veiliger
- de burger is allereerst Europeaan

- veiligheid is geen belangrijk agendapunt.
- De hogeropgeleiden werken over Europese grenzen heen samen de rijke erfenis van de Europese cultuur een nieuwe glans te geven. Vooral de jeugd speelt hier een belangrijke rol in
- Er blijven achterstandswijken bestaan maar er zijn veel zorgarrangementen en integratieprogramma's die bewoners in de wijken verder helpen

Samen.nl

In 2015 spelen nationaal georiënteerde partijen een hoofdrol in de politiek. Dat is niet alleen zo in Nederland, maar ook in andere Europese landen. De ontwikkeling van de EU komt praktisch tot stilstand. Er heerst een zekere nationale trots in Nederland. 'Ons Nederlandse model' is zo gek nog niet. Door veelvuldig en open overleg worden belangenconflicten overbrugd. Er ontstaat geen claimcultuur. Burgers hebben vertrouwen in de overheid. De verhoudingen binnen de samenleving zijn harmonieus. Nederland is veiliger en minder repressief geworden. Gedeelde normen en waarden werken samenbindend. Mede dankzij de goede verhouding tussen burgers en de overheid zijn er weinig incidenten. Op regionaal niveau werken overheden, instellingen en bedrijven samen, waardoor problemen adequaat kunnen worden aangepakt.

Wat betreft de diversiteit in Nederland:

- vrijheid gaat boven veiligheid, burgers willen niet continu in de gaten worden gehouden
- internationalisering maakt plaats voor nationalisering, gepaard met minder economische groei
- de individualisering is over haar hoogtepunt heen, mensen werden gek van keuzestress. Er is veel vraag naar collectieve arrangementen
- in de wijk staan wijkvoorzieningen centraal, vrijwilligerswerk geeft 'status'. Ook sociale controle is toegenomen
- hoewel de grenzen gesloten zijn heerst er geen xenofobie. Het suikerfeest is een nationale feestdag.
- Gezondheid en dijkverzwaring zijn enorm belangrijke agendapunten voor de politiek
- Er is sprake van nationale trots. De nationale identiteit is een mozaïek van een aantal groepsidentiteiten
- Er is weer hang naar solidariteit in eigen kring (nieuwe vorm van verzuiling)

Bang Nederland

In 2015 is Nederland een angstig en in zichzelf gekeerd land geworden. Het gebrek aan steun voor de EU bleek al bij het referendum over de "Europese grondwet" en die steun is alleen maar verder afgenomen. Dezelfde ontwikkeling heeft zich in andere landen voorgedaan. De economie zit gedurende een reeks van jaren in een dal. Vooral inwoners van de oude wijken van grote steden worden door werkloosheid getroffen. Er is sprake van een concentratie van kansarmoede. Segregatie neemt toe. Spanningen tussen bevolkingsgroepen lopen op. Mensen proberen risico's op elkaar af te wentelen, hetgeen tot uiting komt in juridisering en de ontwikkeling van claimcultuur. Europese landen wedijveren om de meest restrictieve toelating van vreemdelingen.

Wat betreft de diversiteit in Nederland:

- In Nederland en andere Europese landen is een toenam van nationale, bijna nationalistische oriëntatie, gevoed door populistische berichtgeving
- Overheid, bedrijfsleven en particulieren investeren in technieken om veiligheid te bevorderen
- Nederlanders zijn angstig, vooral voor terroristische aanslagen, maar ook om hun baan kwijt te raken, bang voor het vreemde en voor vreemdelingen
- Vooral de bewoners van oude wijken in grote steden worden hard getroffen door de economische krimp. Ze hebben weinig kans op werk en worden geconfronteerd met verloedering en criminaliteit
- In de praktijk zijn de oude, arme wijken de zwarte wijken. Segregatie heeft sterk toegenomen
- Het verlangen naar veiligheid leidt tot een religieuze revival
- De beveiligingsindustrie bloeit. Denk ook aan sensortechnologie, risicoanalyses, preventieve medicatie
- Racisme wordt als normaal randverschijnsel gezien

3. Scenariostudie ontwikkeling multi-etnische samenleving tot 2040, met bijzondere aandacht voor de MOE-landers (2010)

Het Ministerie van VROM-WWI heeft in 2009 deze scenariostudie laten maken. De nadruk ligt op de demografische en acculturatie aspecten van migranten. Er is voor gekozen om twee 'Welvaart en Leefomgeving'-scenario's elk op twee manieren verder uit te werken. De keuze is gevallen op de WLO-scenario's 'Global Economy' en 'Regional Communities', omdat deze de respectievelijk hoogste en laagste bevolkingsgroei kennen.

Hieronder een samenvatting van de vier scenario's.

1. Het Expat scenario beeldt een context van een open, internationaal georiënteerde economie uit met een relatief hoge economische groeiverwachtingen waarin de rol van de overheid over het algemeen beperkt is tot de kerntaken (bijvoorbeeld infrastructuur, veiligheid). Migratiebeleid en inburgeringsbeleid bestaan niet of in beperkte mate, hetgeen in het verlengde ligt van de relatief hoge acceptatiebereidheid onder autochtonen met betrekking tot immigranten. Deze context spoort een separatiestijl onder allochtonen aan omdat er geen impulsen vanuit de contact (overheid, autochtonen) komen waarin 'in harmonie samenleven' wordt benaderd. In dit scenario leven etnische groepen (en autochtonen) dus naast elkaar, maar ook langs elkaar heen.

2. Het LAT (Living Apart Together) scenario speelt in eenzelfde economische context maar de overheid past hier een selectief migratiebeleid toe. De acceptatiebereidheid van autochtonen is hoog, maar er wordt bekeken wie wel en wie niet in Nederland welkom is. Er is sprake van een faciliterend overheidsbeleid. Dat houdt in dat allerlei faciliteren worden gecreeerd die bijdragen om de kwaliteit van samenleven tussen verschillende herkomstgroepen te verbeteren, zoals het bestaan van gesubsidieerde taalcurssussen. Op allochtonen wordt geen druk uitgeoefend om hiervan gebruik te maken. Dit scenario spoort de integratiestijl onder allochtonen aan omdat de eigen cultuur niet hoeft worden opgegeven, omdat de acceptatiebereidheid onder autochtonen relatief hoog is, en omdat men op vrijwillige basis kan besluiten zich aan Nederlandse normen, waarden en gewoonten aan te passen. Verschillende etnische groepen leven in dit scenario dus naast elkaar met behoud van de eigen culturele normen, waarden en gewoonten. Het credo in dit scenario is 'naast elkaar en met elkaar leven'.

3. Het Appèl scenario (evenals het Regie scenario) speelt in een geheel andere context. In plaats van een internationale oriëntatie van de economie is sprake van nationale gerichtheid. Economische groei verwachtingen zijn laag en in tegenstelling tot de vorige twee scenario's is de rol van de overheid in de samenleving groot. Zij past een selectief migratiebeleid toe, gekoppeld aan een stimulerend inburgeringsbeleid. In deze context is er een grotere kans op werkloosheid en sociale exclusie, mede vanwege de veel lagere acceptatiebereidheid onder autochtonen. Hierdoor is de kans dat allochtonen een marginalisatiestijl gaan hanteren groter dan in de andere scenario's.

4. Het Regie scenario speelt in dezelfde economische context af als het Appèl scenario en de rol van de overheid is groot. In vergelijking met het Appèl scenario kan het migratiebeleid echter als restrictief worden bestempeld en het inburgeringsbeleid als directief. Mede vanwege de relatief lage acceptatiebereidheid van de autochtonen met betrekking tot de aanwezigheid van migrantengroepen is het beleid erop gericht om leden van deze groepen aan te sporen om een assimilatiestijl te hanteren.

Deze scenario's zijn doorvertaald naar zowel kwantitatieve als kwalitatieve resultaten en conclusies. In onderstaande tabel een overzicht van de kwantitatieve resultaten per scenario:

Tabel 1. Samenvatting uitkomsten van korte en lange termijn schattingen voor de toekomstige omvang van allochtone gemeenschappen uit diverse herkomstgebieden (aantallen zijn duizendtallen).

	2009 GBA	2015		2025		2040	
		laagste	hoogste	laagste	hoogste	laagste	hoogste
1ste generatie							
MOE-landen	83	116	196	175	340	233	529
China	35	51	113	62	180	74	264
Turkije	195	189	258	185	308	168	368
Marokko	166	165	188	163	204	152	220
Suriname	185	171	194	154	195	116	183
Antillen	80	62	100	53	114	44	131
2de generatie							
MOE-landen	32	39	49	66	98	113	220
China	15	23	32	35	63	52	122
Turkije	182	205	228	227	291	248	381
Marokko	174	203	212	232	255	253	299
Suriname	153	168	173	180	195	185	221
Antillen	55	66	73	78	97	90	135
Totaal							
MOE-landen	115	155	245	241	438	346	749
China	50	74	145	97	243	126	386
Turkije	377	394	486	412	599	416	749
Marokko	340	368	400	395	459	405	519
Suriname	338	339	367	334	390	301	404
Antillen	135	128	173	131	211	134	266

Zoals gezegd worden er ook kwalitatieve conclusies getrokken naar aanleiding van de scenariostudie. Hieronder de conclusies over mogelijke ontwikkelingen in de acculturatie van allochtone herkomstgroepen:

1. Zowel in de scenario's met als zonder inburgeringsbeleid kunnen spanningen tussen bevolkingsgroepen voorkomen. Er is echter wel verschil in de mate waarin spanningen optreden.
2. Met betrekking tot de inburgering van allochtonen uit de MOE-landen moet goed onderscheid gemaakt worden tussen de MOE-landers die hier al jaren wonen en zij die pas na de EU-toetreding van hun herkomstland naar Nederland zijn gemigreerd. Als korte verblijfsduurintenties worden omgezet in permanente verblijfsduurintenties heeft dat implicaties voor de woningmarkt en voor de woonsegregatie. In de grote steden wonen de MOE-landers in de wijken waar huren het laagst zijn, en waar veel niet-westerse allochtonen wonen. Dit kan leiden tot cultuurspanningen, vooral gezien veel MOE-landers zijn opgegroeid in hun land zonder enige ervaring met samenleven met niet-westerse minderheden.
3. Een inburgeringscursus is niet het enige dat nodig is om te integreren in de Nederlandse samenleving. Zeer essentieel is de acceptatiebereidheid onder autochtonen met betrekking tot de aanwezige en toekomstige allochtonen. Als die laag blijft, zullen allochtonen nooit het gevoel krijgen 'erbij te horen'. In dat geval wordt er wellicht naast elkaar geleefd, maar niet met elkaar.
4. Conflicten tussen de moslimgemeenschap (vnl Turken en Marokkanen) en de autochtone gemeenschap kunnen net zo goed ontstaan of voortduren in een wereld met hoge economische groei als in een context met lage economische groei. De hamvraag is of de verschillen tussen arm en rijk langs etnische of religieuze scheidslijnen blijven of gaan lopen.

4. Vier vergezichten op Nederland (2004)

In 2003 publiceerde het CPB de studie *Four Futures of Europe*. In 2004 verscheen de doorvertaling van die toekomstbeelden naar het Nederlandse schaalniveau, 'Vier vergezichten op Nederland'. Hieronder kort de vier scenario's samengevat en een aantal relevante conclusies uit het rapport:

Regional Communities

In het scenario *Regional Communities* hechten landen sterk aan hun eigen soevereiniteit waardoor de Europese Unie er niet in slaagt om institutionele hervormingen door te voeren. Ook internationale handelsliberalisatie komt niet van de grond, waardoor de wereld uiteenvalt in een aantal handelsblokken. Internationale milieuvraagstukken worden niet aangepakt. Toch is de milieudruk relatief laag vanwege de lage economische groei. Er zijn nauwelijks hervormingen van de collectieve sector in dit scenario. Collectieve regelingen blijven in stand, waarbij de nadruk ligt op een gelijkmatige inkomensverdeling en solidariteit.

Door het gebrek aan prikkels in de sociale zekerheid en de hoge belasting- en premietarieven is de arbeidsparticipatie relatief laag en de werkloosheid hoog. Gebrek aan concurrentie remt de noodzaak voor bedrijven om te innoveren. De verbrokkelde markten belemmeren de snelle verspreiding van kennis en de kleine inkomensverschillen leiden tot een matige stimulans voor het opbouwen van menselijk kapitaal. De jaarlijkse arbeidsproductiviteitstijging en economische groei zijn gering.

Strong Europe

In *Strong Europe* is er veel aandacht voor internationale samenwerking. De Europese instituties worden succesvol hervormd en landen geven een deel van hun soevereiniteit op. Daarmee wordt Europa een invloedrijke speler op het economische en politieke wereldtoneel. Dit maakt het mogelijk internationale milieuvraagstukken gecoördineerd aan te pakken. Europa doet enige concessies aan de VS die daarna het Kyoto-verdrag ratificeren. Turkije treedt toe tot de Europese Unie. Het sociaal-economisch beleid is net als in *Regional Communities* gericht op solidariteit en een gelijkmatige inkomensverdeling, al vinden er wel enige hervormingen plaats. Door deze hervormingen, door hogere investeringen in onderwijs en onderzoek, en door de grotere markt komt de groei van de arbeidsproductiviteit hoger uit dan in *Regional Communities*. Ook de economische groei is in dit scenario hoger.

Transatlantic Market

In het scenario *Transatlantic Market* wordt de uitbreiding van de Europese Unie geen politiek succes. Daarvoor hechten landen te veel aan hun soevereiniteit en lossen problemen op nationaal niveau op. Wel vindt er een vérgaande handelsliberalisatie plaats tussen de Verenigde Staten en Europa, waardoor op termijn een nieuwe interne markt ontstaat. Het scenario kenmerkt zich door een overheid die de eigen verantwoordelijkheid van burgers benadrukt. De verzorgingsstaat wordt ingeperkt en publieke voorzieningen worden versoerd. Hierdoor neemt de inkomensongelijkheid toe. Door het afnemen van de macht van vakbonden wordt de arbeidsmarkt flexibeler.

De versoering van de sociale zekerheid verhoogt de arbeidsparticipatie, de internationale concurrentie verhoogt de prikkel om te innoveren, en de grotere inkomensverschillen maken studeren aantrekkelijk. De groei van de arbeidsproductiviteit en de economische groei zijn hoog.

Grensoverschrijdende milieuvraagstukken worden niet opgepakt, maar de hogere welvaart leidt wel tot lokale milieu-investeringen gericht op bijvoorbeeld geluids- en stankoverlast en onderhoud van natuur.

Global Economy

In het scenario *Global Economy* breidt de EU zich nog verder naar het oosten uit. Naast Turkije worden ook landen als Oekraïne lid. De WTO-onderhandelingen zijn succesvol, en de internationale handel vaart er wel bij. Politieke integratie komt echter niet van de grond. Internationale samenwerking op andere gebieden dan handelsvraagstukken mislukt. Net als in *Transatlantic Market* is in dit scenario sprake van een overheid die de eigen verantwoordelijkheid van burgers benadrukt. Vergeleken met *Transatlantic Market* krijgt de groei van de arbeidsproductiviteit nog een extra stimulans door de sterke wereldwijde economische integratie. De groei van de materiële welvaart is dan ook het hoogst in dit scenario. Net als in *Transatlantic Market* komt er geen overeenkomst voor de aanpak van grensoverschrijdende milieuvraagstukken. Dit en de wereldwijde hoge economische groei leiden tot forse milieuvervuiling. Wel leidt de hogere welvaart ook hier tot lokale milieu-initiatieven.

Migratie

Het immigratiebeleid in *Regional Communities* is restrictief. Daarnaast vinden arbeidsmigranten van buiten de EU Nederland (en Europa) in dit scenario een minder aantrekkelijke bestemming door de lage economische groei.⁸ De autochtone bevolking zal vaker naar het buitenland verhuizen en minder vaak terugkeren. In *Strong Europe* is relatief veel ruimte voor gezinshereniging. Bovendien treedt in dit scenario Turkije toe tot de Europese Unie, hetgeen de toestroom van immigranten bevordert, zie Lejour et al. (2004). In *Transatlantic Market* komen de migranten vooral uit de Europese Unie, van daarbuiten worden migranten maar mondjesmaat toegelaten. Daarbij is er sprake van selectieve (arbeids)migratie van met name hoogopgeleiden op basis van tijdelijke verblijfsvergunningen en slechts geringe mogelijkheden voor gezinsmigratie. In *Global Economy* laat de EU veel arbeidsmigranten toe met de restrictie dat die een gunstig arbeidsmarktperspectief hebben. Dat leidt tot een hoog migratiesaldo naar Nederland. Het jaarlijkse migratiesaldo varieert van 8 duizend personen in *Regional Communities* tot 54 duizend personen in *Global Economy*. Na 40 jaar zorgen deze verschillen voor een verschil in bevolkingsomvang tussen de scenario's van bijna 2 miljoen personen.

Arbeidsparticipatie

Voor de ontwikkeling van het arbeidsaanbod is, naast de leeftijdsopbouw, de arbeidsparticipatie de bepalende factor. Arbeidsparticipatie is hier gedefinieerd als het aantal personen dat meer dan 12 uur per week wil werken als fractie van de bevolking in de beroepsgeschikte leeftijden (20–64 jarigen). Bij de analyse hiervan zijn de volgende elementen onderscheiden:

- Cohorteffecten
- Sociaal-culturele trends die de participatie van vrouwen bevorderen
- Immigratie en integratie
- Beleidswijzigingen inzake sociale zekerheid en pensioering

Cohorteffecten

De huidige participatie van vrouwen ligt beduidend lager dan die van mannen en deze achterstand is groter naarmate de leeftijd toeneemt. Sociaal-culturele veranderingen (emancipatie, individualisering) hebben sinds de jaren zeventig geleid tot een stijging van de participatie van vrouwen, met name in de jongere leeftijdsgroepen. Deze 'geëmancipeerde' vrouwen schuiven nu geleidelijk door naar de oudere leeftijdsklassen en nemen daar de plaats in van vrouwen die weinig participeerden op de arbeidsmarkt. Een en ander verhoogt de participatie in de oudere leeftijdsgroepen en daarmee ook de gemiddelde participatie van vrouwen. Aangenomen is dat deze cohorteffecten zich in alle scenario's even sterk manifesteren. De cohorteffecten bij mannen werken de andere kant op. Bij mannen is de participatie juist laag bij de oudere leeftijdsgroepen. Door de vergrijzing stijgt het aandeel van deze groep als fractie van de 20–64 jarigen, hetgeen een drukkend effect heeft op de gemiddelde participatie van mannen.

Sociaal-culturele en economische trends

Naast cohorteffecten zijn er sociaal-culturele en economische trends die de participatie beïnvloeden. In de scenario's is aangenomen dat deze trends net als in het verleden met name effect hebben op de participatie van vrouwen. De trends verschillen per scenario. Zo is verdere individualisering vooral belangrijk in *Global Economy* en *Transatlantic Market*. Daarnaast zullen de hogere productiviteit en hogere uurlonen, alsmede de ingeperkte sociale zekerheid, de participatie van vrouwen bevorderen. Bovendien zorgen werkgevers in *Global Economy* voor een verbetering van de kinderopvang. In *Strong Europe* en *Regional Communities* ligt de participatiegraad op een duidelijk lager niveau. Door de betere publieke voorzieningen voor kinderopvang is het beeld voor *Strong Europe* wel belangrijk gunstiger dan voor *Regional Communities*.

Een stijging van de participatie van vrouwen kan gestalte krijgen in de vorm van een langere werkweek per persoon en/of deelname van meer personen. Er is op dit moment ruimte voor beide. Nederland had in 1995 het hoogste aandeel deeltijdwerkers van de OECD (OECD, 1997). Veel van die deeltijdwerkers zijn vrouwen. In personen ligt het percentage werkende vrouwen nu boven het EU-gemiddelde, na een spectaculaire participatiestijging in de jaren negentig, zie CPB (2000b)). Met name in Zweden ligt het percentage echter nog hoger. Voor de economische effecten maakt het niet

zoveel uit of de participatiestijging plaatsvindt in de vorm van een langere werkweek of meer personen.

Voor de participatie van vrouwen fungeren de participatiegraden (in personen) van Zweedse vrouwen als bovengrens. In *Global Economy* en *Transatlantic Market* groeien de leeftijdsspecifieke participatiecijfers van vrouwen geleidelijk tot dicht in de buurt van de Zweedse niveaus. Aangenomen is dat deze situatie rond 2020 bereikt is. In *Strong Europe* en *Regional Communities* bedraagt de stijging van de participatie 70%, respectievelijk 50% van die in de beide andere scenario's. Het aantal uren per werkende is de afgelopen decennia gestaag gedaald. In de scenario's zet deze daling zich niet voort.

Immigratie en integratie

De huidige participatie van niet-Westerse allochtonen is lager dan die van autochtonen. Voor de reeds aanwezige eerste generatie immigranten wordt in de scenario's in eerste instantie uitgegaan van de bestaande participatiegraden. Voor toekomstige immigranten uit niet-Westerse landen wordt gerekend met een gewogen gemiddelde van reeds aanwezige eerste generatie immigranten en autochtonen, afhankelijk van de scenariospecifieke samenstelling van de immigratie uit niet-Westerse landen (arbeidsmigranten versus overige migranten). Voor de tweede generatie wordt aangenomen dat de afstand tussen de eerste generatie en de 'autochtonen' voor de helft wordt overbrugd. In *Global Economy* en *Transatlantic Market* ligt de participatiegraad van nieuwe migranten hoger dan in de andere scenario's. Door selectieve arbeidsmigratie in beide scenario's en een beperking van de gezinshereniging in *Transatlantic Market*, sluit in deze twee scenario's de opleiding van de nieuwe migranten beter aan op de wensen van de Nederlandse arbeidsmarkt.

Sociale zekerheid en pensionering

In alle scenario's wordt de instroom in de WAO beleidsmatig beperkt, waarbij echter verschillen tussen de verschillende scenario's zullen bestaan. De meest verregaande hervorming zal plaatsvinden in het scenario *Global Economy*, wat leidt tot een sterke reductie in de instroom in de WAO. In de andere scenario's zullen minder vergaande hervormingen plaatsvinden en daardoor is de reductie in de instroom ook lager. In beginsel hebben de veranderingen in de WAO effecten op alle leeftijdsgroepen, maar deze zijn vooral merkbaar bij oudere werknemers. Het omzetten van VUT-regelingen in Prepensioen maakt in alle scenario's langer doorwerken financieel aantrekkelijker. Hierdoor zal de arbeidsparticipatie van ouderen toenemen. In *Global Economy* wordt daarnaast de AOW-gerechtigde leeftijd geleidelijk verhoogd naar 67 jaar.

Participatiegraden

Bovengenoemde factoren leiden tot de participatiegraden zoals getoond in figuur 4.4. Deze figuur laat zowel de participatiegraden van mannen (bovenin) als vrouwen zien. Bij de mannen daalt de participatiegraad tot 2010 in alle scenario's vanwege de veroudering van de mannelijke beroepsbevolking. Er komen meer mannen in de hogere leeftijdsklassen, die een lage participatiegraad kennen. In *Regional Communities* zijn er weinig hervormingen in de sociale zekerheid en is de participatiegraad van mannen het laagst. In *Global Economy* zijn de hervormingen in de sociale zekerheid het meest ingrijpend en zijn er daardoor sterkere prikkels om te werken. De participatiegraad is hier het hoogst. De participatiegraad van mannen in *Strong Europe* en *Transatlantic Market* liggen hier tussen en dicht bij elkaar. De participatiegraad van vrouwen is het laagst in *Regional Communities*, er zijn weinig prikkels en de kinderopvang is minder goed geregeld, dit maakt het lastiger om kinderen en werk te combineren. In *Strong Europe* is de kinderopvang beter geregeld, en de participatie van vrouwen is hier ook hoger. In *Transatlantic Market* en *Global Economy* is de participatie van vrouwen het hoogst.

5. Toekomstverkenning Demografie in Overijssel (2008)

Trendbureau Overijssel maakte in 2008 vier kwalitatieve scenario's voor de toekomstverkenning Demografie. De scenario's schetsen de situatie in Overijssel in 2030. Hieronder wordt kort per scenario de rol of impact van vergrijzing of voor ouderen uitgelicht:

Scenario 1: Overijssel bij doorgaande ontwikkeling

Huidige trends zetten zich door. Overijssel is stabiel en voorspelbaar. In Overijssel kunnen mensen landelijk wonen, binnen bereik van de Randstad. Oud en jong zijn gewend aan flexibele relaties, en dus flexibele gezinssamenstellingen en wisselingen in de vraag naar woonruimte. Welgestelde ouderen regelen eigen woonruimte met gemeenschappelijke faciliteiten en mogelijkheid voor opvang en zorg. Pensioen en prepensioen hebben plaatsgemaakt voor flexibele levensloopregelingen. Met 10-15 % vormt de groep ouderen van 55-70 jaar een belangrijk bestanddeel van de werkende bevolking. Naast scholing voor jongeren is de opleiding in Overijssel in 2030 gericht op bijscholing en bijhouden van kennis voor de wat oudere beroepsbevolking.

Scenario 2: Overijssel in de vaart der volkeren

Dynamisch en bloeiend, Overijssel is een prettige buitenwijk van de uitgebreide Randstad. Mensen wonen, werken en recreëren graag in Overijssel, maar is niet een echte band met de regio. De bevolking bestaat grotendeels uit (blanke en gekleurde) hoogopgeleide mensen. Werken gebeurt in de Randstad, kwaliteit van wonen, woonomgeving en zorg staan voorop in Overijssel. Men is bereid voor service en dienstverlening te betalen. Er is sprake van een feminiserende samenleving en de hoogopgeleide vrouwen knopen bij voorkeur relaties aan met hoogopgeleide vrouwen.

Scenario 3: Eigen Kracht: Overijssel, Duitsland

Van Den Haag en de Randstad moet Overijssel het niet hebben, de provincie put kracht uit eigen (kleinschalig) ondernemerschap. Vakmanschap en innovatie zijn de drijvende krachten voor de rol van Overijssel in internationale nichemarkten. Overijssel is deel van de Saksische Euregio. Sociale cohesie en naoberschap houden de samenleving bijelkaar. Ouderen zijn de ruggengraat van de provincie: men werkt langer door, leidt jongeren op en bewaakt normen en waarden. Jongeren nemen een voorbeeld aan ouderen. Ook in opleidingen komen Meester-gezelrelaties weer terug. Ouderen wonen langer zelfstandig en blijven langer actief, onder andere doordat wijken zo zijn ingericht dat gemeenschappelijke activiteiten centraal staan. Er is een stroom van Europese migranten op gang gekomen en de samenstelling van de bevolking is divers.

Scenario 4: Sociale cohesie verdwijnt, toplaag kiest eigen koers

De rijke bovenlaag eist kwaliteit en maatwerk, de overheid kan die niet leveren. De bovenlaag van de samenleving stapt uit het systeem. Publieksvoorzieningen (zorg, onderwijs, openbaar vervoer, openbare ruimte) staan sterk onder druk. Al het geld van de overheid gaat naar de kansarmen, waardoor de middenklasse het nakijken heeft. De hogere inkomens vertrekken uit de regio naar plekken met betere voorzieningen. Er ontstaat een enorme kloof tussen arm en rijk, niet alleen voor ouderen. Maar ouderen zijn wel en masse slachtoffer van de slechte zorg en vereenzamen. De rijken redden zichzelf en scheiden zich af: in privéscholen, eigen sportclubs en gated communities. Wie voor een dubbeltje geboren is wordt geen kwartje tenzij er sprake is van uitzonderlijke sport- of schoolprestaties.

Trendbureau Overijssel

Scenario's

voor de Trendverkenning Demografie
Overijssel 2030

